

Pr. conf. dr. Ionel Ene

ÎNCEPUTURILE CREȘTINISMULUI LA DUNĂREA DE JOS, DUPĂ IZVOARE ISTORICE ȘI MĂRTURII ARHEOLOGICE

O abordare a problemei existenței creștinismului la Dunărea de Jos, în primul mileniu creștin, în afara contextului lumii bizantine, cel puțin sub aspectul legăturilor militare, economice, politice și religioase, ar fi imposibilă. Izvoarele bizantine scrise și mărturiile arheologice sunt, în acest sens, concludente. Dacă Sciția Mică a fost, cu mici excepții, în sfera directă de influență a Bizanțului, sub toate punctele de vedere, limes-ul nord dunărean a fost înglobat în imperiu, cel puțin în timpul domniei lui Constantin cel Mare (306-337) și Justinian (527-565), dar interferențele economice și religioase au fost permanente¹.

Bizanțul a exersat autoritatea sa la Dunăre prin intermediul numeroaselor capete de pod² - fortărețe și locuri întărite, pe o linie care pleca din Banat și

---

1. Vezi Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați, de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, p. 22 ș.u.

2. Autoritatea romană s-a instalat la Dunărea de Jos încă din timpul lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, guvernator al Moesiei, în anii 52-53 d.Hr., care a purtat război cu *barbarii de la gurile Dunării, trecând și dincolo de fluviu și asigurând liniștea până la Nistru, cu care prilej vechea colonie grecească Tyras (Cetatea Albă) a fost luată direct sub ocrotirea romană*. Informația pe care ne-o furnizează, în acest sens, V. Pârvan, în *Getica, o protoistorie a Daciei*, Ed. Meridiane, București, 1982, p. 61, este deosebită: „*Întreaga orientare a acțiunii lui Aelianus e spre nord-est. De lupte propriu zise e foarte puțin vorba: doar acea înăbușire a începutului de mișcare sarmată. E vorba mai ales de o demonstrație pe malul stâng al Dunării de Jos. Foarte caracteristic e că, tocmai pe aici, pe unde năvăleau mai des barbarii, Aelianus întinde granițele provinciei dincolo de Dunăre, asigurându-și capete de pod în teritoriul barbar*“. Acum orașul Tyras este transformat într-un punct de sprijin roman, iar autoritatea romană este exercitată efectiv până în Crimeea. V. Pârvan, *op. cit.*,

ajungea până la gurile Dunării, de la Drobeta Tr. Severin și până la Barboși și Isaccea³. În timpul perioadei ofensivei militare și diplomatice, aceea a secolului al IV-lea, Imperiul Bizantin a reușit să supravegheze o zonă mai largă, la nord de această linie defensivă, până în zona colinară meridională, limitată strategic de un val, plecând de la Drobeta - Turnu Severin și ajungând până în apropierea Buzăului, cunoscut sub numele de „brazda lui Novac“ și „valul lui Traian“⁴. Aceste fortărețe romane erau puncte de apărare a limes-ului danubian, dar, în egală măsură, baze ale flotei imperiale, precum și centre economice și politice. De aici s-a menținut o existență a caracterului roman, în forme aproape identice cu cele cunoscute în provinciile sud-dunărene, de unde au pătruns până în interiorul vechii Dacii Traiane, negustori, oameni de afaceri și mai ales misionari ai noii credințe. Se știe, de exemplu, că în nord-estul actualei Muntenii, comunitățile creștine formau o Biserică sfântă și ortodoxă, a cărei activitate era destul de vie, fiindcă întreținea relații cu alte Biserici ortodoxe din Imperiu, precum cea din Capadocia. Putem spune că procesul de romanizare a ținuturilor nord-dunărene ar coincide cu cel al evanghelizării⁵. Cele 15 episcopii din Sciția Mică⁶, a căror existență este astăzi unanim admisă, au avut un rol primordial. Cele opt episcopii situate în lungul malului dobrogean al Dunării, au avut rațiunea existenței lor, în opera de încreștinare, atât a autohtonilor, cât și a migratorilor din triunghiul: sudul Moldovei, nord-estul Munteniei, Dunărea de Jos. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât limes-ul dunărean, cel puțin în primele șapte secole, nu a fost graniță, ci fluviu intern, dovadă fiind Novela XI, a lui Justinian, în care sunt menționate și două eparhii nord-dunărene, în organizarea arhiepiscopiei Justiniana Prima.

---

spune că *Chersonesus e salvat din mâinile scythilor grație intervenției amenințătoare a lui Aelianus. Olbia intră, deci, alături cu Tyras și Chersonesus, în sfera de ocrotire romană. De altfel romanii, aplicând bine cunoscuta tactică, divide et impera, își creaseră mici regate clientelare, atât la Dunărea de Jos, cât și în bazinul Tisei. La Dunărea de Jos cu roxolani, sarmații sau celto-bastarnii, iar pe Tisa cu suebii și iazygii.*

3. Emilian Popescu, *Christianitas Daco-Romana*, Ed. Academiei, București, 1994, p. 47.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*, p. 49

6. Idem, *Organizarea ecleziastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV-VI*, în „Studii teologice“, XXXII, 1980, 7-10, p. 590-605. A se vedea și Gh. Ștefan, *Justiniana Prima și stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea*, în *Drobeta I, Drobeta Tr. Severin*, 1974, p. 65-70.

Existența unor scaune episcopale, în secolele IV-VI, în Sciția și inclusiv pe malul dunărean scitic, până la confluența Siretului cu Dunărea, este confirmată de Notitia episcopatum a lui Karl de Boor⁷. În același timp, sub Constantin cel Mare Imperiul Roman își recapătă, cel puțin în parte, influența la nord de Dunăre. Este cunoscut faptul că, în anul 331, între sarmații din Banat și goți raporturile s-au înrăutățit, ajungându-se la conflict armat. Cei dintâi au cerut ajutorul romanilor, care au răspuns pozitiv, fiind trimisă o armată în zonă, sub conducerea cezarului Constantin, unul din fiii lui Constantin cel Mare. Victoria a fost de partea sarmato-bizantinilor și s-a concretizat prin pacea din anul 332, pace ale cărei condiții au fost dictate de împăratul Constantin cel Mare, și care prevedea următoarele⁸:

- pentru goți, statutul de foederati, cu obligația imperiului de a le plăti sume anuale (annonae foederaticae), în schimbul oferirii de către aceștia a unor contingente de oameni care să lupte alături de armata romană;

- acordarea de către Bizanț (Imperiul Roman s.n.) a unui teritoriu pe care goții să locuiască liberi, având autonomie în treburile lor interne. Teritoriul, numit Gothia (Romana), era considerat ca aparținând de jure Imperiului, și cedarea lui goților nu însemna o renunțare oficială din partea acestuia la regiunile de dincolo de Dunăre;

- în sfârșit, împăratul impunea goților să acorde libertate de credință pentru creștini.

Cum prof. Emilian Popescu plasează pe Teofil al Goției la Dunărea de Jos⁹, iar noi împărtășim teza conform căreia participantul la Sinodul I Ecu-
menic și-a avut reședința în zona Pietroasele - Buzău¹⁰, libertatea de credință pentru creștini se referea, cu siguranță, la cei din triunghiul: sudul Moldovei, răsăritul Munteniei și Dunărea de Jos. De altfel, despre existența unor mi-
sionari în părțile Dunării de Jos, avem unele informații încă de la sfârșitul
secolului al III-lea și începutul celui următor. Astfel, în ziua de 7 martie,
când cinștim pe Sfinții Mucenici episcopi: Efrem, Vasilevs, Evghenie, Aga-
tador, Elpidie, Capiton și Eterie, în Martirologiu putem citi următoarele: „În

7. Idem, *Contribuții la geografia istorică a Imperiului bizantin. I: Provincia Scythia*, în *Dacia N.S.*, 13 (1969), p. 403-415.

8. Prof. Emilian Popescu, *Creștinismul în Eparhia Buzăului până în secolul al VII-lea*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, Buzău, 1983, vol. I, p. 264.

9. Idem, *Theophilus Gothiae, episcop în Crimeea ori la Dunărea de Jos ?*, în „Studii teologice“, seria a II-a, anul XXXIX (1987), nr. 5, p. 72-81.

al șaisprezecelea an al împărăției lui Dioclețian (301 d.Hr.) a trimis Ermon, patriarhul Ierusalimului, episcopi apostolici care să vestească și la alte neamuri cuvântul lui Dumnezeu și să propovăduiască pe Hristos. Deci, doi dintre acești episcopi, Efrem și Vasilevs, au fost trimiși în țara sciților, pe Efrem în părțile dunărene, iar pe Vasilevs la Cherson (Crimeea). Și intrând ei în Cherson și mult ostenind împreună, pe mulți din cei care zăceau în întunericul închinării idolești, i-au adus la lumina credinței în Hristos. Iar, după o vreme, Sfântul Efrem, voind să meargă la sciții de lângă Dunăre, a lăsat pe chersoneni în grija Sfântului Vasilevs. Și Efrem propovăduind și acolo, cu multă trudă și cu multe înfruntări, pe mulți i-a adus la Hristos. S-a ridicat, însă, împotriva lui, mulțimea necredincioșilor, învinuindu-l ca pe un stricător al vechilor obiceiuri, de la părinți. Și prinzându-l, după destule chinuri și suferințe, i s-a tăiat capul în ziua de 7 martie¹¹. Din text reținem două lucruri, extrem de importante pentru cercetarea noastră, și anume: Biserica Ierusalimului, deși trecuse prin încercări deosebite, avea puterea, prin patriarhul său, Ermon, să trimită misionari în țara sciților... și în părțile dunărene. Pe de altă parte, expresiile „în părțile dunărene“ și „la sciții de lângă Dunăre“, ne îndreptățesc să plasăm misiunea Sf. Efrem în părțile Dunării de Jos, știind că acesta era culoarul de legătură între Asia Mică și părțile nord-dunărene. Dacă la aceasta mai adăugăm și faptul că, în virtutea păcii din anul 332, religia licita - creștinismul, se putea manifesta liber, atunci putem presupune că s-a și răspândit cu repeziciune, chiar printre migratori. Așa se face că întâlnim, la nord de Dunăre, o Biserică puternică,

10. A se vedea lucrarea noastră *Gothia și episcopii săi*, Ed. Episcopia Buzăului și Vrancei, Buzău, 2002, p.13-26. Teza este susținută de pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *Elemente de continuitate spirituală geto-daco-romană și creștină în regiunea râului Musaios-Buzău, după mărturiile patristice și arheologice*, în *Spiritualitate și istorie...*, vol. I, p. 231-258.

11. *Proloagele*, tipărite prin străduința și osteneala, cu un studiu introductiv și bine-cuvântarea Înalt Prea Sfințitului dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei. Diortosite și îmbogățite de arhim. dr. Benedict Ghiuș, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991, p.567. Facem aici precizarea că pr. prof. dr. Mircea Păcurariu dă date diferite, pentru martiriul Sf. Efrem. Astfel, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, manual pentru seminarii, ed. a II-a, Sibiu, 1985, p. 23, se scrie, printre altele: „Astfel, după unele acte martirice, la 7 martie 304, ar fi suferit moarte martirică însuși episcopul Efrem din Tomis...“, iar în manualul pentru Facultățile de Teologie, ed. a II-a, București, 1991, vol. I, propune altă dată: „Astfel, după unele acte martirice, ar fi murit aici (Tomis) ca martir, într-o zi de 7 martie (în jurul anului 300), episcopul Efrem al Tomisului“, p. 87.

12. Epifanie, *Contra tuturor ereziilor*, LXX, 1. 1; 14, 5; 15, 2, în *Fontes Historiae*

având toate treptele ierarhice, cu cler inferior și superior, din rândul cărora principii păgâni aveau să recruteze soli-ambasadori, pe care să-i trimită la curtea imperialilor romani. Este destul să-l numim pe Wulfila, în acest sens.

Dar în triumghiul Dunărea de Jos - sudul Moldovei - estul Munteniei au activat și alți misionari, precum călugării Audius și Ascholius. Dacă Audius era un călugăr palestinian, care nu voise să accepte hotărârea Sinodului I Ecumenic (325 Niceea), referitoare la data și modul serbării Paștilor, fiind quartodeciman - adică serbând Paștile la 14 Nisan (7 aprilie) - și influențat de antropomorfism, cu Ascholius lucrurile sunt mai delicate. Cei doi au desfășurat o intensă activitate misionară la Dunărea de Jos și au pătruns, până adânc, în țara goților. Dar iată cum s-au petrecut lucrurile: Audius, împreună cu ucenicii săi, au fost exilați de Constantius al II-lea (337-361), în regiunile gurilor Dunării din Scythia, din cauza ideilor lor eretice, antropomorfe și maniheice. Deși învățătura și practica audienilor erau considerate eretice, Sf. Epifanie, în lucrarea sa „Contra tuturor ereziilor“, subliniază faptul că: „Fără îndoială, felul de viață al comunităților audiene este cu totul vrednic de admirație“ și că „pe când Audius se afla acum de o bucată de vreme în Sciția... și pătrunsese adânc acolo în interiorul țării goților, i-a instruit pe mulți dintre goți în lucrurile credinței. Tot el a întemeiat în aceeași țară a goților și mănăstiri, în sânul cărora a înflorit regula călugărească, deprinderea de a trăi în feciorie și o asceză deosebit de severă“¹². Cum țara goților, care se afla în vecinătatea Sciției, includea, la vremea respectivă, atât estul Munteniei, sudul Moldovei și până la Nistru, este de la sine înțeles că activitatea religioasă a audienilor, în adâncul țării goților, s-a desfășurat cu bune rezultate și în părțile Dunării de Jos, îndeosebi în părțile Daciei răsăritene¹³. Prof. Emilian Popescu și regretatul pr. profesor Ioan Rămureanu au abordat, cu toată acrivia, problema lui Audius și a audienilor. Ei au ajuns la concluzia că „audienii s-au bucurat de mare succes în Gothia, întemeind multe mănăstiri, dobândindu-și numeroși ucenici, din care s-au recrutat chiar și episcopi. Sfântul Epifanie ne spune că un ucenic al lui Audius, anume Uranios, i-a atras de partea sa pe câțiva inși din țara goților, pe care i-a sfințit episcopi; lor li s-au alăturat alți episcopi, printre

daco-romanae, II, p. 173-175.

13. Pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *op. cit.* p. 213.

14. Prof. dr. Emilian Popescu, *Monahismul timpuriu pe teritoriul României*, în *Analele*

care și Silvanus¹⁴. La nivelul actual al cercetărilor sunt lucruri care rămân încă de elucidat, și aceasta pentru că Sf. Epifaniu, ne spune că Audius „a recrutat chiar și episcopi“, iar lui Uranios, după ce a sfințit și el episcopi, „s-au alăturat și alții... printre care și Silvanus“. Această informație este deosebit de importantă, deoarece dovedește că erau și episcopi locali, dintre care unii i-au urmat pe audieni. Sf. Epifaniu nu a reținut decât numele lui Silvanus. Ceilalți rămân necunoscuți, dar au fost, cu siguranță, horepiscopi care au activat în spațiul nord-dunărean, în triunghiul: Dunărea de Jos - sudul Moldovei - răsăritul Munteniei. Se crede că din această perioadă și prin misiunea audienilor s-a înființat complexul monahal „din triunghiul montan de gresie: Aluniș - Nucu - Brăiești, unde întâlnim însemnări paleocreștine, precum crucea, monograma și peștele¹⁵.

Credem că în aceeași zonă a activat și Ascholiuș, cel care va deveni episcop de Tesalonic, și căruia Sf. Vasile cel Mare îi va adresa câteva scrisori. Chiar dacă unii istorici consideră că scrisorile 154, 164 și 165 sunt adresate lui Betranion sau Bisericii Tomisului¹⁶, o citire atentă a conținutului ne îndreptățește să afirmăm că adevăratul destinatar a fost Ascholiuș, fost misionar în Gothia, înainte de a urca pe scaunul episcopal al Tesalonicului. Citind cu atenție cele trei scrisori, ne dăm seama că între părintele capadocian și misionarul, și mai apoi episcopul Ascholiuș a existat o corespondență reciprocă. Din nefericire, s-au păstrat numai scrisorile Sf. Vasile. Citind prima scrisoare, nr. 154, adresată lui Ascholiuș, călugăr și preot, ne putem da seama că autorul fusese ținut la curent cu tot ceea ce se petrecuse în Biserica lui Hristos (din Gothia), unde „dragostea nu s-a răcit la toți“. Mai mult, Sf. Vasile asemăna viața creștină, percepută din expunerea lui Ascholiuș, cu aștrii care strălucesc, chiar pe un cer brăzdat de nori, unii într-o parte a cerului și ceilalți în alta: „astfel sunteți voi, voi luminile Bisericilor.“¹⁷ Și lauda interesul lor față de adevărata credință, precum și atașamentul față de fericitul Atanasie, care trecuse de curând la cele veșnice. Este amintit aici

științifice ale Universității „Al.I.Cuza“ din Iași, serie nouă, Teologie, tomul I, 1992, p. 98. Vezi și pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, *Mișcarea audienilor în Dacia Pontică și nord-dunăreană (sec. IV-V)*, în „Biserica Ortodoxă Română“, nr. 9-10, 1978, p. 1064.

15. Prof. dr. Emilian Popescu, *Monahismul timpuriu...*, p. 98.

16. Vezi pe larg la Ț Dr. Nestor Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura română, sec. IV-XVI*, Craiova, 1992, p. 78-82.

17. Saint Basile, *Letres*, tom. II, Paris, 1961, p. 80.

18. Ne permitem, aici, să atragem atenția asupra faptului că, până în prezent, nimeni nu

și un alt prea onorat fiu, anume Eufimios¹⁸.

Cea de-a doua scrisoare, din anul 374, este adresată lui Ascholius, episcop al Tesalonicului și exprimă bucuria trăită de Sf. Vasile, la primirea veștilor de la acesta. Printre altele, Sf. Vasile scrie: „ce nu conține scrisoarea ta ? Nu găsim aici dragostea pentru Mântuitorul ? Nu vedem noi admirația pentru martiri, în timp ce descrie caracterul naturii lor cu atâta calitate, pe care o pun faptele sub ochii noștri ? Nu vedem noi, aici, stima și afecțiunea pentru noi înșine?... Sângele martirilor, udând bisericile hrănea evlavia luptătorilor foarte numeroși, pentru că aceia ce urmau celor dintâi, erau stimulați în luptă, prin exemplul predecesorilor“¹⁹. Între timp, Biserica din Cezareea primise o scrisoare „dintr-o țară îndepărtată, înfloritoare de frumusețe și dragoste, și un martir ne-a sosit de la barbarii care locuiesc aproape de Istru, pentru a proclama prin el însuși integritatea credinței care domnește acolo“. Martirul nu era nimeni altul decât Sf. Sava de la Buzău și cuvintele Sf. Vasile erau adânci. El amintea de memoria unui fericit Eutyhie, pe care nimeni nu poate să-l ajungă în virtute și care a îmblânzit pe barbari, cu „puterea Duhului și eficacitatea darurilor“. După aceasta, marele capadocian deplângea „extraordinara extindere a imperiului ereticilor. Nu este, într-adevăr, aproape nicio singură parte a pământului care să fi scăpat de incendiul ereziei“²⁰. Din cuprinsul scrisorii constatăm că moaștele Sf. Sava au ajuns destul de repede în Capadocia, dar un lucru, la fel de important, este amintirea altui misionar, printre barbari și anume Eutyhie. Erezia ariană, deși condamnată cu aproape 50 de ani înainte, continua să facă ravagii.

În cea de-a treia scrisoare, ce datează din același an, Sf. Vasile arăta că, deși erau separați de distanță și condițiile speciale din Imperiu, el își hrănea sufletul din „scrisorile prin care nu încetăm să primim dragostea lui Hristos“²¹. După ce lauda calitățile lui Ascholius, Sf. Vasile adăuga: „Ca un

---

s-a ocupat special de aceste personaje, amintite de Sf. Vasile. Cine a fost *fericitul Atanasie* și cine a fost *Eufimios*? Nu cumva au fost și ei misionari, împreună cu Ascholius, la nord de Dunăre, până în țara Goției? Am convingerea, pe care am exprimat-o și în altă parte, că suntem departe de a face o cercetare sistematică a vieții religioase, fie și numai a unui secol din istorie, așa cum a fost „secolul de aur“.

19. Saint Basile, *op. cit.* vol. II, p. 97-98.

20. *Ibidem*, p. 99.

21. *Ibidem*, p. 100. Încă odată se dovedește faptul că și Ascholius i-a scris Sf. Vasile, dar scrisorile acestea s-au pierdut.

22. *Ibidem*.

23. *Ibidem*, p. 101.

lăstar plin de sevă, care a țâșnit dintr-o rădăcină viguroasă, tu ai umplut cu fructele tale spirituale țara străină. Pe bună dreptate patria noastră se mărește de propriii germeni²². Iar mai departe: „Țara pe care tu ai născut-o, ai onorat-o cu un martir, care de curând a înflorit într-un ținut barbar, vecin cu al vostru, recunoscând astfel un cultivator, care trimite pârga recoltelor celor care i-au dăruit semințele²³. Textul este atât de clar, încât socotim că este de prisos orice comentariu: Ascholius a umplut de fructe spirituale o țară străină, vecină cu a sa, o țară pe care el a născut-o - spiritual, bineînțeles -, și care a dat Bisericii un martir. În continuare Sf. Vasile face deosebirea între martirii persecutați de necredincioși, în țara pe care a născut-o Ascholius și cei ce sunt persecutați în Capadocia sau altundeva, în Imperiu, de către cei care-și spun creștini dar sunt arieni.

Din aceste trei scrisori, mai sus-amintite, deducem că Ascholius a fost misionar la nord de Dunăre, până în țara Gothiei, la barbarii care locuiesc aproape de Istru, reușind să cultive un creștinism autentic, un creștinism capabil de jertfă, lucru dovedit de mulțimea martirilor, din timpul persecuțiilor lui Aorich și ale fiului său Athanarich (355-381)²⁴. El nu a activat singur, de vreme ce Sf. Vasile amintește și alți misionari, precum Atanasie, Eufimios și Eutyhie. Credem că toți aveau legături cu scaunul din Cezareea Capadociei, poate chiar erau trimiși de acolo pentru a face misiune printre barbari. Cu siguranță, Ascholius, după ce a fost trimis la barbarii care locuiesc aproape de Istru și s-a evidențiat prin calitățile sale misionare, a primit scaunul de episcop al Tesalonicului, scaun care avea legături cu părțile dunărene²⁵. Nu credem să fie o simplă întâmplare faptul că Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române are în titulatura sa și calitatea de locțiitor al scaunului de Cezareea Capadociei. A fost, întâi, rânduiala lui Dumnezeu, apoi a fost o recunoaștere

24. A se vedea pe larg, în lucrarea noastră, *Gothia și episcopii ei*, p. 30-40.

25. Spre exemplu, la Sinodul I Ecumenic, unde se face deosebire clară între episcopii din Schiția și Goția, dar sunt menționate și provinciile Dacia, Gothia, Dalmația, Macedonia, Mysa, Panonia, Bosfor și Europa, episcopul de Tesalonic semnează astfel: „*Alexander Thessalonicae episcopus per eos qui sub ipso censentur, ecclesiis in Macedonia prima et secunda, cum iis quae în Grecia et Europa tota, in utraque Scythia, et omnibus denique în Illyrico, Thesalia et Achaia*“ cf. Philip Labbei et Gabr. Cossarti, *Sacrosancta concilia ad regiam editionem exacta que nunc quarta parte produit auctior*, Paris, 1671, vol. II, col. 227.

26. A se vedea inventarul complet al descoperirilor la Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. - III e.n.)*, Ed. Junimea, Iași, 1981; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați, de la origini până în secolul al*

a unei filiații spirituale și istorice ce se dovedește chiar prin misionarii trimiși din Capadocia la nord de Istru-Dunăre și din scrisorile Sf. Vasile.

Dar existența unei vieți creștine la nord de Dunăre, și cu precădere la Dunărea de Jos, aproximativ pe aria actualei eparhii cu același nume, este atestată și de mulțimea vestigiilor arheologice. Exemple elocvente, în acest sens, ne oferă descoperirile arheologice de la Bărboși²⁶, Suceveni²⁷, Șendreni²⁸, Stoicani²⁹, Gârbovăț³⁰, Poiana³¹, și nu numai, fără a le enumera pe cele din județul Brăila³².

Fiecare șantier arheologic își are propria istorie, propriul inventar și importanța sa. Nu ne propunem să facem istoria acestora, ci vom enumera câteva dintre ele, în special pe cel de la Bărboși, unde au fost descoperite cele mai importante vestigii paleocreștine³³. Aici a fost o cetate geto-dacică, peste care, după cucerirea Daciei de către romani, s-a ridicat un „castellum de pământ și apoi de piatră”³⁴, ce a servit, mai întâi, drept „garnizoană

XIV-lea, Iași, 1991; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău -Universitas, 1994.

27. I.T.Dragomir, *Urme ale culturii materiale*, în *Județul Galați pe scara timpului*, Galați, 1972, p. 43-44.

28. Dan Gh. Teodor, *Săpăturile arheologice de la Șendreni-Galați*, în *Danubius*, I, 1967, p. 129-138.

29. M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu, *Noi cercetări arheologice la Stoicani (județul Galați)*, în *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 91-95.

30. Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 38. Săpăturile au fost efectuate de A.C. Florescu, între anii 1967-1970.

31 Academia Română, *Istoria românilor*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, vol. II, p. 373-388.

32. Este un lucru știut că după căderea comunismului, geografia ecleziastică românească s-a schimbat. Astfel, episcopia Tomisului, care fusese contopită cu cea a Dunării de Jos, încă din 1950, a revenit în granițele ei firești, având jurisdicție canonică asupra celor două județe dobrogene, Constanța și Tulcea. Eparhia Dunării de Jos a preluat de la Buzău județul Brăila, încât cele două eparhii fac legătura duhovnicească între cele două vechi principate românești, fiecare având câte un județ din Moldova și unul din Muntenia. Se cunoaște că până în 1948, ținutul Putnei a fost sub jurisdicția canonică a Eparhiei Romanului, iar între 1948 - 1950 a trecut la Dunărea de Jos, pentru ca din 1950 să treacă definitiv la Buzău. De aceea lucrarea noastră menționează, cu precădere, mărturiile arheologice din județul Galați.

33. Atât *Istoria Românilor*, versiunea Academiei, 2001, vol. II, p. 373-388, cât și Silviu Sanie, *op. cit.*, p.51-52; 75-145 analizează cu minuțiozitate toate vestigiile arheologice, descoperite la Bărboși, inclusiv pe cele paleocreștine.

34. Pe un promontoriu al dealului *Tirighina*, care domină împrejurimile, în zona de vărsare a Siretului în Dunăre, a fost construit în timpul împăratului Traian, peste ruinele cetății geto-dacice, acest *castellum*, la început de pământ, apoi de piatră. Cea mai veche inscripție, descoperită aici, datează din anul 112.

temporară pentru Cohors I Hispanorum³⁵, după care a găzduit trupe din Legiunea V Macedonica, I Italica și Cohors II Matticorum. Flota dunăreană a Moesiei (Classis Flavia Moesica) a jucat un rol important în construirea castellum-ului cu piatră din munții Măcinului. Poziția geografică a cetății Barboși i-a făcut pe romani, după anul 107, să-i acorde o atenție deosebită. Aici era o intersecție a drumului ce venea de la Tyras și mergea pe valea Siretului și Trotușului, spre Brețcu, în Dacia, cu cel fluvial și maritim, ce legau Dacia de provinciile răsăritene și cele ponto-dunărene. Peste acestea, așezarea de la Bărboși a avut și rolul de antrepozit de mărfuri și pentru un teritoriu întins din afara limesului, pentru lumea daco-carpică, după cum dovedesc nenumăratele amfore descoperite aici. Trebuie să precizăm faptul că așezarea civilă, situată odinioară la nord și la sud-vest de castellum, a fost în cea mai mare parte distrusă de calea ferată, de locuințe, vii și grădini din Bărboși - localitate devenită, acum, parte integrantă din municipiul Galați. Acest lucru înseamnă că cercetarea arheologică nu s-a putut face decât pe o mică suprafață³⁶, cu toate acestea, vestigiile sunt numeroase și foarte valoroase. Ne vom mulțumi să amintim doar mărturiile creștine, descoperite la Bărboși, în intervalul 1974-1978³⁷. Astfel, din ceea ce ne interesează, precizăm că au fost scoase la iveală patru obiecte, după cum urmează:

1. O cruce de sidef de mici dimensiuni, descoperită, în campania de

35. *Istoria Românilor*, vol. II, p. 374.

36. Deși suprafața cercetată a fost restrânsă, rezultatele au fost deosebite. Astfel, din locuințele care s-au putut descoperi, s-a putut constata că au fost mai multe nivele de locuire. În primul nivel, care este din timpul lui Traian și Adrian, după cum indică monedele găsite, s-au descoperit „segmente din numeroase construcții cu ziduri de piatră...resturi de apeduct și therme, locuințe cu bogat inventar” (cf. *Istoria Românilor*, vol. II, p. 379). În cel de al doilea nivel de locuire s-au descoperit urmele unor locuințe, cu temelii de piatră, dar cu un inventar mai sărac. Nu lipsesc mormintele, care s-au descoperit în mai multe puncte: la vest și nord-est de *castellum*, la est de zona fostului sat Cătușa, înglobat în cartierul Dunărea, la Șendreni și în preajma valului Șerbeștii Vechi-Tuluțești. Sunt morminte de incinerare și de înhumare, asupra cărora vom reveni.

37. Inventarul complet al descoperirilor arheologice de la Bărboși s-a comunicat parțial, în diverse reviste de specialitate, precum *Danubius* și *SCIV*, dar complet, la nivelul anului 1981, de către Silviu Sanie, *Civilizația romană...*

38. Silviu Sanie, *op. cit.* p. 220.

39. Am spus special *astăzi*, deoarece până la începutul deceniului șapte, al secolului al XX-lea, istoricii aveau reticente față de astfel de mărturii paleocreștine. Sub influența școlii istorice germane, care purta amprenta criticismului protestant, istorici români de vază, precum Daicoviciu și unii ucenici ai săi, au contestat apartenența la familia creștină a oricărei

săpături din anul 1974, într-o locuință de la sud-est de castellum. A fost lucrată cu multă migală, în dorința de a fi modelată uniform, cu brațe simetrice. Neavând un orificiu de prindere, se presupune că a fost aplicată pe un material perisabil (lemn, pânză, piele), sau purtată într-un săculeț, buzunar etc. Interesant este faptul că, cea mai târzie monedă, găsită în aceeași locuință, aparține împăratului Marcu Aurelius Antonius Eliogabalus (218-222), că celelalte materiale descoperite aici, utile pentru stabilirea unei datări corecte, „nu depășesc limitele secolului al III-lea, iar în profilul secțiunii nu poate fi observat vreun deranjament”³⁸. Importanța unei astfel de mărturii arheologice paleocreștine nu credem că poate fi pusă la îndoială de cineva astăzi³⁹, cu atât mai mult cu cât, din aceeași perioadă, s-a descoperit o cruce pandantiv, la Căndești, județul Vrancea, având aproximativ aceleași dimensiuni.

2. O parte din corpul unei oale, de mari dimensiuni, ce are incizate, după ardere, - grafitate - literele MT PM, cu dimensiuni egale, și un semn final X, care este una din multiplele forme de scriere abreviată a lui Hristos. Este ceea ce se cunoaște sub denumirea de chrismoniu - XP. Însemnarea poate fi⁴⁰ o mărturie paleocreștină, literele M T R fiind prescurtare a calității Sf. Fecioare - Μητηρ, iar celălalt M ca făcând parte din numele Μαρια μητηρ (Θεου) Χρ(ιστου).

3. O cruce pandantiv din sidef, cu înălțimea de 2 cm, a fost descoperită în timpul săpăturilor arheologice din anul 1975, în cuprinsul unei locuințe cu numeroase materiale dacice de epocă romană din castru⁴¹. Crucea are ceva specific, căci în mijloc a fost traforată o altă cruce, de formă imissa - crucea dreaptă grecească -, iar două din extremitățile bazei au fost modelate tot

mărturii arheologice ce purta semnul Sfintei Cruci, ante 313, deoarece considerau că Sfântul Constantin cel Mare ar fi impus crucea în cultul creștin. Este teza protestantă, legată și de cinstirea Duminicii, ca zi de odihnă. Din fericire, descoperirile arheologice de la Pompei și Herculaneum, orașe acoperite de lava Vezuviului în anul 79 d.Hr, au scos la iveală obiecte de uz casnic, ce aveau incizat sau excizat semnul Sfintei Cruci, ceea ce dovedește, din plin, că Sfânta Cruce a intrat în viața creștinilor încă din primele zile ale existenței lor.

40. Am spus *poate fi* și nu *este*, pentru faptul că s-a încercat și o explicație *profană*, în care literele *MT* pot fi interpretate ca prescurtare a numelui unei persoane, Μ(ι)τρ(ο)βατης, iar *PMX* însemnând 140 dinari, cf. S. Sanie, *op. cit.* p. 220.

41. *Ibidem*.

42. Silviu Sanie, care a scris, în anul 1981, lucrarea *Civilizația romană la est de Carpați...*, afirma că „perioada apariției primelor reprezentări materiale ale crucii nu a fost stabilită cu certitudine”, p. 220. Deși descoperirea, care a spulberat mitul impunerii sfintei cruci, în viața creștină, de către împăratul Constantin cel Mare, a fost făcută la Herculaneum și Pompei, în anul 1971, totuși autorul sus menționat nu intrase în posesia informației, când

cruciform. După orificiul de prindere, de la partea superioară, presupunem că a fost purtată de vreun creștin. Dacă interpretarea literelor graffitate, de pe corpul oalei, mai sus descrise, poate fi și profană, descoperirea acestei cruci pandantiv întărește caracterul paleocreștin al inscripției. Importanța descoperirii constă în faptul că cea mai târzie monedă, descoperită în locuință, este din timpul împăratului Alexandru Sever (223-235), iar din punct de vedere stratigrafic nu s-a constatat nicio intervenție ulterioară, ceea ce garantează cronologia descoperirii. Putem afirma, în consecință, fără nicio rețineră, că cele două cruci descoperite la Barboși, alături de crucea pandantiv de la Căndești-Vrancea, sunt printre cele mai vechi exemplare, descoperite până în prezent în estul Europei⁴² și dovedesc faptul că, înainte de oficializare, creștinismul s-a manifestat ca și astăzi, folosindu-se de arma cea mai puternică împotriva uneltirilor lui Veliar.

Revenind la crucea pandantiv din sidef, descoperită în 1975, trebuie să mai precizăm și faptul că nu a fost singurul obiect religios descoperit în locuință, căci tot acolo s-au mai găsit un opaiț cu porumbelul și creanga de măslin, alături de o țiglă, cu simbolul cavalerilor danubieni.

4. Un al patrulea obiect paleocreștin, descoperit la Barboși în anul 1966, într-un mormânt de înhumație, este o amforă, de dimensiuni mijlocii, care are, pe lângă alte litere pictate cu vopsea roșie⁴³, și cunoscuta abreviere pentru Hristos, anume *chrismon*-ul - XP.

Acestor patru obiecte creștine, sau cu însemne creștine, li se mai adaugă un delfin, de mici dimensiuni, lucrat din bronz prin turnare⁴⁴. Amfora, delfinul și mormintele din zonă aparțin secolului al III-lea și întăresc

---

scria lucrarea. Este surprinzătoare neîncrederea pe care el a avut-o într-o mărturie scrisă, referitoare la folosirea Crucii, în perioada anti-constantiniană, mărturie pe care o citează (p. 221) și care l-ar fi obligat să fie mult mai precis în exprimare.

43. Chiar dacă literele pictate pot avea și o interpretare *profană*, pledăm pentru apartenența amforei la categoria obiectelor paleocreștine, atât pentru faptul că, în epocă, discreția caracteriza viața creștină, cât și pentru statutul creștinismului în epoca primară, de *religio illicita*. Atunci, printre alte însemnări, legate de cantități, date calendaristice, persoane, locuri, calități, etc., erau strecurate cu prudență și unele semne sau însemne creștine abreviate, dintre care, cel mai folosit, a fost *hrismoniul*, întâlnit înainte de Constantin cel Mare, de foarte multe ori fiind flancat de literele A și Ω.

44. Silviu Sanie, *op. cit.*, p. 222.

45. *Ibidem*, p. 83, 221; I. T. Dragomir, *Morminte romane într-un tumul funerar în ringuri de piatră, descoperite la Tirighina-Barboși în sudul roman al Moldovei*, în *Danubius*, X, 1981, p. 145.

convingerea că, la Dunărea de Jos, creștinismul pătrunsese încă din epoca primară. Acest adevăr este întărit de descoperirea, din anul 1978, a unui mormânt de înhumatie, în care s-au găsit osemintele unui tânăr creștin, Innocens, așa cum o dovedesc inscripția de pe o fibulă de aur și orientarea est-vest a mormântului. Innocens poate fi expresia calităților morale ale defunctului, la fel de bine ca și numele primit la botez. În epocă Innocens - Innocentius este des întâlnit, alături de Justus, Pius, Felix, Sotir, Narcis etc., nume ce erau inspirate de virtuțile și năzuințele creștine. S-a presupus că Innocens ar reprezenta primul nume al unui daco-roman creștin, pe care îl cunoaștem la nordul Dunării, în a doua jumătate a secolului al III-lea⁴⁵. Datarea este facilitată și de cele trei monede ce s-au găsit în mormânt, care sunt din timpul împăratului roman Claudius Gothicus (268-270).

Dar tot la Bărboși, s-au mai descoperit, în anul 1970, două opaițe de lut, unul întreg și altul fragmentar, cu corp rotund și ciocul scurt cordiform, lucrate din pastă cărămizie, acoperită cu vopsea roșie, având dimensiunile de 7,6 x 3,7 cm, respectiv 7,3 x 6,2 cm, cu reprezentarea în relief a unui porumbel pe o creangă de măslin⁴⁶. Dintr-un alt opaiț, descoperit în același an, se mai păstrează numai un fragment, dar se poate constata că a fost lucrat din același material, având discul ornat în relief cu un ciorchine de strugure de viță-de-vie⁴⁷. Nu putem trece cu vederea tiparul de lut, ce are formă dreptunghiulară, descoperit în anul 1966, într-un mormânt de înhumatie, ce aparținea necropolei romane, din apropierea castrului, datând din secolele II-III d. Hr. Este de mici dimensiuni: 10,7 x 7,3 x 1,1 și, pe una din suprafețe, se află reprezentat un personaj uman cu cap (mască) de măgar, care este o aluzie satirică la adresa creștinilor. Deși în epocă voia să facă rău sau să-i ironizeze pe creștini, astăzi răutatea a fost convertită într-un mare act de bine, deoarece dovedește existența creștinilor în zonă, *illo tempore*⁴⁸. Cunoscând toate acestea, putem afirma că la Bărboși a existat o primă comunitate creștină, încă din secolul al III-lea.

46. *Ibidem*, p. 160.

47. *Ibidem*, p. 161.

48. Nicolae Dănilă, *Materiale arheologice paleocreștine din Moldova*, în *MMS*, LXIII, 1987, 3, p. 65-68, aduce câteva completări lui Silviu Sanie, care publicase, în anul 1966, în *Danubius*, II-III, p. 88-89, o comunicare referitoare la cercetările arheologice de la Bărboși în care menționa și tiparul în cauză.

49. Poiana a fost una dintre cele mai bogate și mai importante cetăți dacice. Identificată de istorici, din eroare, cu vechea *Piroboridava*, Poiana a ajuns, după cucerirea Daciei, un centru comercial de primă mărime, bază de tranzit a unor mărfuri, ambalate în amfore, spre

Mărturiile arheologice paleocreștine, la Dunărea de Jos, nu se mărginesc doar la Barboși. Poiana⁴⁹, Șendreni⁵⁰, Diaconi⁵¹, Fundeni⁵², Stoicani⁵³, Berești-Meria⁵⁴, Băneasa⁵⁵ sunt numai câteva localități, unde s-au descoperit amfore, opaite, morminte de înhumație⁵⁶, cu orientarea vest-est.

Dacă acestora le mai adăugăm pe cele din județul Brăila, județ care a reintrat în componența Eparhiei Dunărea de Jos după 1989, atunci putem afirma, fără teama de a greși, că în epoca primară creștinismul pătrunsese în această zonă, așa cum ne dovedesc descoperirile arheologice.

Prezența creștinismului este dovedită, în secolele următoare, atât de cetățile transilvane. Acest lucru este dovedit de cantitatea și diversitatea ceramicii elenistice și romane, descoperite aici, încă de la primele săpături de amploare, efectuate începând cu anul 1968. Tot aici s-au descoperit mai multe opaite, dintre care unul întreg, având corpul rotund, discul cu reprezentarea în relief a unui porumbel pe creanga de măslin, despărțit de bordura lisă prin două cercuri în relief, cu toarta cilindrică și semivolute deasupra ciocului. Nici mormintele de înhumație nu lipsesc din inventarul arheologic, descoperit la Poiana. A se vedea pentru aceasta: I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, p. 31-32; *Istoria Românilor*, vol. II, Ed. Academiei, București, 2001, p. 373-375.

50. *Ibidem*, vol. II, p. 379-380; Dan Gh. Teodor, *Săpăturile de la Șendreni-Galați*, în *Danubius*, I, 1967, p. 129-138.

51. A se vedea la S. Sanie, *op. cit.*, p. 201-230.

52. *Ibidem*, unde se dă și un bogat material bibliografic, referitor la descoperirile arheologice.

53. Aici s-a descoperit, într-un mormânt din secolul al VII-lea, un inel din aur, pe montura căruia se află incizată o cruce, cu brațele în formă de petală de floare M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu, *Noi cercetări arheologice la Stoicani (jud. Galați)*, în *SCIV*, 25, 1974, 1, p. 91-93.

54. Aici s-a descoperit o necropolă de înhumație, din secolele IX-XI, cu 95 de morminte, având gropile rectangulare, orientarea scheletelor, de regulă, vest-est, fără un inventar deosebit. cf. Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 110.

55. Aici a fost descoperit, în mod cu totul întâmplător, un mormânt de înhumație, cu orientare vest-est, conținând un schelet întins pe spate și cu mâinile pe piept, având ca inventar o sabie din fier, fără gardă, păstrată fragmentar, cf. N. Zaharia, M. Petrescu-Dâmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 328.

56. Exemplul cel mai elocvent este la Stoicani - Galați, cf. *Ibidem*, p. 91-95, unde scheletele erau întinse pe spate, cu mâinile puse pe piept sau pe abdomen și într-un caz de-a lungul corpului și aveau orientarea vest, nord-vest-est, sud-est. În două cazuri morții fuseseră înfășurați în rogojini de papură, iar unul depus într-un sicriu de lemn.

57. În timpul lui Justinian, fiind recucerite și unele posesiuni din stânga Dunării, au fost refăcute vechi cetăți construite chiar de Constantin cel Mare, precum Tusrris, Constantiana Daphne și Sucidava - Celei, precum și cele din Dobrogea, dintre care menționăm doar Dinogeția și Noviodunum. A se vedea mai pe larg la Vasile Muntean, *Bizantinologie*, Ed. Arhiepiscopia Timișoarei, 1999, vol. I, p. 94 ș.u.

mărturiile istorice cât și de cele arheologice. Cele istorice sunt, cu precădere, de sorginte bizantină. Acest lucru s-a datorat politicii duse de împăratul Anastasius I (491-518), pe întreg limesul dunărean, căruia i-a acordat o atenție deosebită, încercând să echilibreze raportul de forțe cu migratorii. El făcea începutul unei noi perioade de revenire a influenței bizantine la Dunăre, care avea să culmineze în timpul lui Justinian (527-565)⁵⁷, când „o fâșie... de-a lungul Danubiului era în posesia Bizanțului, care o utiliza pentru apărarea limesului“ iar „o zonă dintre Siret și Nistru, între Barboși și Cetatea Albă, a fost și ea cuprinsă în împărăție“⁵⁸.

Numeroasele evenimente consumate în regiunile de la Dunărea de Jos, în secolele V-VII, surprinse de unii scriitori contemporani, sau posteriori, deși nu se referă direct la autohtoni, ci, cu precădere, la migratorii și armatele imperiale, sunt deosebit de importante pentru surprinderea unor realități. Astfel, „scriitori ca Orosius, Iordanes, Isidor din Sevilla, geograful anonim din Ravena și alții vorbesc în mod obișnuit de existența Daciei, a Sciției, a Goției sau a Gepidiei la nordul Dunării, locuitorii băștinași (romanicii) din aceste regiuni fiind, în general, denumiți după numele acestor țări“⁵⁹. Pe la începutul secolului al VI-lea, Procopius de Cezareea, vorbind despre falsul Chilbudios, ant de origine, dar care învățase foarte bine latinește, amintea indirect și de existența romanicilor la nordul Dunării de Jos⁶⁰. Aproximativ în același timp, un alt scriitor, anume Pseudo-Caesarios din Nazians, „menționează pe scalvini și fisioniți ca locuitori la nordul Dunării, cei din urmă, după comportament probabil creștini, fiind denumiți astfel după unul din numele vechi al Dunării (Fison), ceea ce pare să indice apartenența lor la populația romanică“⁶¹. Deosebit de importantă este mărturia istoricului

58. Vasile Muntean, *op. cit.*, vol. I, p. 96.

59. *Istoria Românilor*; Ed. Academiei, București, 2001, vol. II, p. 640.

60. Procopius de Cezareea, *De bello Gothica*, VII, 14, 21, 31-36, apud *Istoria Românilor*, vol. II, p. 640. Chilbudios a fost, inițial, un general roman. La moartea sa, un fals Chilbudios, ant de origine, a încercat să i se substituie. Înainte de a ajunge la Bizanț, Pseudo-Chilbudios s-a întâlnit cu generalul Narses, care l-a demascat, cu toate că vorbea latinește și învățase multe din deprinderile celui decedat. Deși trăise captiv la scalvini, el nu locuise în Imperiu. De unde învățase latina, însă ? Este un argument că la nord de Dunăre se vorbea latina.

61. Pseudo-Caesarios din Nazians, *Patrologia Graeca*, XXXVIII, col. 936, II, 110; col. 985-986, apud *Istoria Românilor*, vol. II, p. 640.

62. *Chronografia*, anul 6085(593 d. Hr.), apud *FHDR*, vol. II, p. 607.

63. Din această perioadă s-au descoperit numeroase tezaure monetare, în arcul extra-

bizantin Teophanes Confessorul⁶² (sec.VIII) care, referindu-se la amplele acțiuni militare desfășurate de armatele bizantine la nordul Dunării de Jos, către sfârșitul secolului al VI-lea, amintește de un gepid creștin, care a fost o bună călăuză pentru trupele imperiale. Este de presupus că gepidul creștin era un autohton confundat cu un gepid, deoarece în această zonă nu au locuit niciodată gepizii. Mărturia însă, dovedește, odată în plus, că legătura dintre populația locală de la Dunărea de Jos și Imperiul bizantin se va menține destul de activă și în a doua jumătate a secolului al VI-lea, în ciuda valurilor succesive de migratori, înregistrate aproape permanent, dovadă circulația monetară⁶³, importurile, înmulțirea vestigiilor creștine, dezvoltarea și întărirea nucleelor de romanitate carpto-dunăreană.

Marea invazie avaro-slavă (602) a lăsat urme și la Dunărea de Jos, cu atât mai mult cu cât acesta a fost culoarul de pătrundere în Sciția Minor. De altfel, pentru secolele V-VI, asupra zonei Dunării de Jos, Dobrogea exercitase o influență religioasă deosebită, prin episcopatele existente în apropierea Dunării⁶⁴, precum: Troesmis, Aegyssus, Halmyris, Dinogeția - Garvăn, Zaldapa, Axiopolis, Carsium, Noviodunum etc., care nu puteau ignora realitățile religioase din stânga Dunării⁶⁵.

Dacă pe întreg teritoriul de la est de Carpați și la curbura acestora, în secolele VI-VIII, vestigiile arheologice creștine sunt numeroase, creștinismul devenind un mod comun de viață, după cum dovedesc inciziile

---

carpatic și danubian. În Eparhia Dunării de Jos sunt deosebit de importante cele găsite la Cudalbi, Movileni (jud. Galați) și Gropeni (jud. Brăila), cf. *Istoria Românilor*, vol. II, p. 650; la Brăhășești (Galați) s-au descoperit monede mult mai vechi, din sec. II-III, d.Hr., cf. C. Preda, *Circulația monedelor antice și bizantine timpurii la nordul Dunării de Jos*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, Buzău, 1983, vol. I, p. 56.

64. În *Patrologia Graeca* găsim foarte multe *Notitia Episcopatum*, din toate timpurile, inclusiv din aceasta. Sperăm să ne ajute *Cel Atotputernic*, într-o zi, să putem edita toate acestea, fie și fără un aparat critic. Într-o astfel de *Notitia* sunt menționate episcopatele din Dobrogea, care au fost posibile datorită legii lui Zenon, ce prevedea ca fiecare *polis* să aibă un episcop. Totuși Dobrogea avea o situație specială, deoarece, același Zenon, în anul 480, dădea o lege, prin care prevedea că, în regiune, nu pot fi întemeiate și alte episcopii, decât cea de la Tomis, datorită *năvălirilor barbare, a nesiguranței și a sărăciei*, cf. Cod. Iust. I, 35 (36), apud prof. Emilian Popescu, *Ierarhia ecleziastică pe teritoriul României. Creșterea și structura ei până în secolul al VII-lea*, în BOR, 108, 1990, nr. 1-2, p. 161.

65. A se vedea mai pe larg la Emilian Popescu, *Organizarea ecleziastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV-VI*, în *Studii Teologice*, 32, 1980, nr. 7-10, p. 590-605.

66. A se vedea Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 82-91; I. Mitrea,

sau exciziile de cruci de pe inventarul casnic descoperit în toate localitățile cercetate sistematic, prin săpături, nu putea face excepție nici teritoriul actual al Eparhiei Dunărea de Jos, cu atât mai mult cu cât era culoarul de legătură între lumea bizantină, cea nord-dunăreană și est-carpatică⁶⁶. Perioada aceasta a fost relativ liniștită, atât politic cât și social, ceea ce a permis societății locale să se organizeze pe baze noi, să-și dezvolte forțele de producție și să cunoască un spor demografic substanțial. Poate nu greșim dacă socotim că această perioadă bună, pentru străromâni și românii de la nord de Dunăre și inclusiv la Dunărea de Jos, s-a datorat crizei generale prin care trecea Imperiul bizantin. Este important de menționat faptul că perioada, cunoscută sub numele de marea breșă sau a secolelor întunecate, i-a făcut și pe unii istorici români să o extindă și asupra teritoriilor nord-dunărene, deși realitățile, inclusiv cele arheologice, contrazic total această situație. De altfel, chiar denumirea de marea breșă sau secole întunecate, nu poate fi înțeleasă simplist, ci dimpotrivă perioada a fost decadentă, comparativ cu timpul lui Justinian, dar a fost o epocă de profunde transformări, atât în plan social, unde lumea greco-romană este înlocuită cu cea bizantină, cât și în plan politic-administrativ, unde au loc profunde schimbări. Se nasc acum themele, unități administrativ-militare noi, în care cele două puteri - civilă și militară - sunt concentrate în mâinile unui singur conducător, strategul, dependent direct de împărat. Locul trupelor de mercenari este luat acum de o armată, alcătuită din populația locală, căreia i se atribuie loturi militare, cu titlu ereditar. Se forma acum o nouă clasă socială, anume cea a micilor proprietari-soldați, numiți stratioți. Reforma, „efectuată treptat, în cursul

---

Contribuția cercetărilor arheologice de la Curtea Domnească -Bacău, Davideni -Neamț la cunoașterea epocii secolelor VI-VII, e.n. din Moldova, în Studii și cercetări științifice, Bacău, 1972, p. 16 ș.u.; Idem, Influențele bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX, în SCIVA, 30, 1979, 2, p. 152-154; M. Constantiniu, Elemente romano-bizantine în cultura materială a populației autohtone din partea centrală a Munteniei în secolele VI-VII, în SCIV, 17, 1966, p. 674-675 ș.u.

67. *Istoria românilor*, vol. III, Ed. Academiei, p. 29.

secolelor VII-IX, reprezintă tot atâtea etape în procesul paralel de grecizare a imperiului, pe temeliile sale înălțându-se întreg edificiul statal bizantin⁶⁷.